

RECENZE

Karel Balcar

ÚVOD DO STUDIA

PSYCHOLOGIE OSOBNOSTI

Praha, Státní pedagogické nakladatelství
1983, 231 stran

V recenzní části vědeckých časopisů zpravidla nebývá věnována pozornost vysokoškolským učebnicím; předmětem referencí a posudků jsou převážně původní vědecké práce. V případech oborů, které disponují tradičně značným množstvím učebních textů, je taková situace velmi samozřejmá. Psychologie se osamostatnila jako studijní obor v rámci našich filozofických fakult teprve před několika desetiletími; prozatím má k dispozici nevelké množství učebních textů a minimum učebnic v pravém smyslu slova. Pro takový její úsek, jakým je psychologie osobnosti, byla doposud vypracována převážně jen různá skripta týkající se dílčích témat. Za těchto okolností vydání Balcarovy knihy nelze přehlédnout.

Autor si zvolil náročný úkol. Při jeho řešení se mohl jen zčásti inspirovat pracemi domácích předchůdců; a ani v učebních textech zahraničního původu nemohl patrně najít plnou oporu. Z předmluvy se dovídáme, že původně plánoval svůj text v rozsahu ještě větším, že však byl nucen — patrně se zřetelem k požadavkům nakladatelství — některé partie vynechat a jiné více méně zkrátit.

Ve své realizované podobě obsahuje učebnice šest částí, z nichž každá je podrobně členěná. Následuje vybraná literatura (39 titulů) a rejstříky jmenný a věcný.

V první části se pojednává o předmětu psychologie osobnosti. Je věnována pozornost pojmům „duševno“ a „osobnost“, přístupům ke studiu osobnosti, hlavním problémovým oblastem (struktura, dynamika, vývoj a patologie osobnosti) a otázkám poznávání osobnosti. Druhá část má název „Zdroje osobnosti: vnitřní a vnější činitele“. Pojednává se tu o činitelích utváření a vývoje osobnosti (dědičnost, prostředí), o procesech tohoto vývoje a utváření (zrání, učení) a o zdrojích struktury a dynamiky osobnosti (organismus, vnější prostředí). V třetí části probírá autor otázky dynamiky, struktury a vývoje osobnosti; věnuje pozornost prvkům popisu osobnosti (duševní děje, stavy, vlastnosti) a popisu celkovému (vrstvy, typy, faktory, diferenciací a stadiální vývoj osobnosti). Čtvrtá část má název „Obsahový rozbor osob-

nosti: temperament, poznání a motivace“; jde tedy o obecnou psychologii osobnosti. Pojednává se tu o biopsychologických a prvotně psychologických pojetích temperamentu, o kognici včetně zřetele ke schopnostem, inteligenci a tvořivosti a o motivaci včetně zřetele k frustraci. Pátou část nazval autor „Integrace osobnosti: vědomí, jáství a vůle“; zabývá se v ní výkladem těchto pojmů se zřetelem ke stupňům a stavům vědomí, k sebepojetí, ke konfliktu a rozhodování. Šestá část je věnována vybraným teoriím osobnosti; autor je člení podle hlavního zřetele určujícího to které pojetí osobnosti (motivace, učení, sebeuvědomění, poznání aj.). Tato část také obsahuje velmi instruktivní rozlišení modelů osobnosti (člověk—krysa, člověk—počítač aj.). Text všech uvedených šesti částí je provázen různými schémata a znázorněními, velmi vhodně ilustrujícími výklad některých partií.

Balcarova učebnice je obsahově velmi bohatá, a to i po zmíněné již redukci jejího původně plánovaného rozsahu. Tento dojem, získaný jejím přečtením, se potvrzuje, nahlédneme-li do věcného rejstříku; jen málokdy v něm nenajdeme nějaký pojem z okruhu psychologie osobnosti, který nás náhodně napadne. Ocenění také zasluhuje mnohostrannost poukazů ke světové odborné literatuře i množství velmi příhodně volených situací; obojí nasvědčuje autorově plné kvalifikovanosti k úkolu, kterého se podjal.

Balcarův výběr témat zařazených do učebnice, která má být úvodem ke studiu psychologie osobnosti, je velmi zdařilý; také členění celé látky je značně originální a většinou velmi vhodné. Jen občas se nabízejí nějaké námitky. Např. partií o vědomí bychom čekali spíše na začátku učebnice v sousedství výkladu o pojetí duševna. Také poněkud překvapí zařazení tématu „vrstvy osobnosti“ do jedné subkapitoly spolu s tématy „typy osobnosti“ a „faktory osobnosti“; jde sice vždy o otázky osobnostní struktury, ale svou povahou poměrně rozdílné. Za diskutabilní lze pokládat rozčlenění současných přístupů ke studiu osobnosti (str. 18–20).

Při rozsáhlosti textu učebnice by se ovšem nabízely i jiné poznámky či námitky. Tato okolnost však značně ustupuje do pozadí ve srovnání s významem celého Balcarova autorského činu. Ke kládům knihy dále patří, že se pokouší o integraci základních témat psychologie osob-

nosti a o ohraničení celé její látky vůči ostatním úsekům psychologie.

Autorova učebnice je zřetelným dokladem skutečnosti, že psychologie osobnosti je nejenom relativně samostatný úsek psychologických věd, ale že je to také úsek složitě interně členěný a studijně náročný, v jehož okruhu se uplatňují speciální teoreticko-metodologická hlediska a je k dispozici mnoho faktů a poznatků. Je Balcarovou zásluhou, že to velmi výrazně ozřejmil psychologům samotným i příslušníkům jiných vědních oborů zabývajících se případně – ze svých aspektů – rovněž problematikou osobnosti. *O. Kolaříková*

Marie Severová
HRY V RANÉM DĚTSTVÍ
Academia, Praha 1982, 212 stran

Kniha Marie Severové je cenným původním příspěvkem pro naši psychologii, zejména vývojovou. Autorka se v této publikaci pokusila o psychologickou interpretaci hrových aktivit dětí – a to v konfrontaci se známými psychologickými koncepcemi hry a také s některými teoriemi motivace.

Ve své práci vychází z pojmu psychicky řízené činnosti v její formativní a diagnostické funkci vzhledem k nositeli, v tomto případě osobnosti dítěte. Vymezuje nejdůležitější znaky psychicky řízené činnosti a na základě toho pak charakterizuje specifiku hrových činností. Spatřuje ji především v tom, že jejich předmětný obsah není specifikován, může být jakýkoliv. Dále v tom, že hrová činnost jedince baví, přičemž ani motivační obsah není homogenní. Za normálních podmínek v příznivém rodinném prostředí však v něm převládají, jako motivační zdroj specifické potřeby učení a vývoje. Proto považuje autorka tyto hry za formu bezprostředně motivovaného učení, která je pro vývoj osobnosti dítěte velmi důležitá a k jejich označení používá termínu „hrové vývojové aktivity“. Hry mohou být motivovány i jinými potřebami, ale tyto nejsou za optimálních podmínek v popředí; slouží buď k uspokojení motivujících potřeb, anebo k odstranění faktorů, které jejich uspokojení brání (např. strach, frustrace apod.). S konkrétním motivačním obsahem hrových aktivit souvisí jejich třetí specifika – jejich formativní působení na různé dispoziční struktury jedince. K výzkumu použila autorka metodu dvěma pozorovateli střídavě prováděného simultánního písemné-

ho záznamu o projevech dětí v daných situačních souvislostech. Zápis byl doplněn také registrací na magnetofonu. Severová podává stručný hodnotící přehled nejvýznamnějších pojetí hry a jejího významu a zaměřuje se na interpretaci hry jakožto důležitého vývojového činitele.

V další části knihy potom prezentuje rozbor vlastního longitudinálního pozorování hrových vývojových aktivit tří dětí v přirozených podmínkách rodinného prostředí v raném dětství. Záznamy zachycující údobí od prvních dnů života do 18 měsíců jsou analyzovány podrobněji, pozorování z pozdější vývojové fáze do 3 let jen ve smyslu zachycení hlavních trendů. Autorka se přitom opírá o Piagetem vymezená stadia kognitivního vývoje, která považuje za relevantní vodítko a s jeho pomocí rozebírá znaky celodenního proudu aktivit sledovaných dětí ve zvolených pozorovacích dnech. Všimá si jejich obsahu a funkce v situačním kontextu a jejich vývojových změn v čase. Data z tohoto otevřeného způsobu pozorování a záznamu pak bylo možno zpracovat z různých hledisek. Při zpracování protokolů autorka identifikovala z celkového rozboru dat vývojové aktivity, na základě zvoleného systému třídění určila jejich druh a pak přikročila k jejich hlubšímu specifickému rozboru.

Od takto získaných a zpracovaných údajů autorka potom dospěla k popisu určitého souboru vývojových aktivit v raném dětství, které uvádí a objasňuje v další části knihy. Zařazuje k nim i aktivity, které tradičně nebývají jako hry označovány a zdůvodňuje svůj náhled řadou argumentů. Celý výklad je ilustrován četnými ukázkami z pozorování a v příloze i přehledem ve formě grafů.

V závěrečné třetí části publikace se M. Severová zabývá otázkou motivace dětské hry, formuluje zde hypotézy o jejím vnitřním základu ve specifických vývojových potřebách a snaží se je podepřít údaji svého pozorování. Dokládá, že vývojové aktivity nejsou motivačně závislé na biologických ani sociálních a dalších základních potřebách. S věkem jejich specifická vývojová motivace nabývá na intenzitě a dostává se do rozporu s vývojově nižšími potřebami i s požadavky sociálních regulačních zásahů do činnosti dítěte ze strany dospělých a sociálního vnějšího prostředí vůbec. Autorka poukazuje na zvláštnosti a lze říci přednosti motivace založené na vývojových potřebách a rozvíjí úvahu o vnitřní dynamice potřeb a jejím praktickém dosahu i z hle-